

Sosiaalinen hyvinvointi ja sen tiedolla johtaminen

Suvi Vesa erityisasiantuntija, TTL; Ville Santalahti suunnittelija, Vasso; Ville Nieminen asiantuntija, Kuntaliitto; Risto Nikunlaakso erityisasiantuntija, TTL

Sosiaalinen hyvinvointi on tunnistamaton voimavara

Tutkimuksessa selvitimme, millä tiedoilla, toimintamalleilla ja rakenteilla sosiaalista hyvinvointia edistetään kunnissa ja maakunnissa. Hankkeen tulosten avulla annetaan toimintasuosituksia päätöksenteon tueksi sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ja seuraamiseen eri väestöryhmissä. Keskityimme erityisesti työikäiseen väestöön.

Väestöryhmien välillä isoja eroja

Pääpaino on lapsissa ja nuorissa. Työikäisten sosiaalista hyvinvointia ei juurikaan seurata. Suomessa väestöryhmien väliset hyvinvointi- ja terveyserot ovat edelleen selviä ja kansainvälisestikin katsottuna suuria. Väestöryhmien välillä on sosioekonomisen aseman, sukupuolen, siviilisäädyn, asuinalueen ja äidinkielen mukaisia eroja terveydessä. Koetun terveyden koulutusryhmittäiset erot ovat pysyneet tasaisen suurina, vaikka väestön terveys on kohentunut. Vähemmän tiedetään sosiaalisen hyvinvoinnin eroista eri väestöryhmien kesken sekä sosiaalisen hyvinvoinnin yhteyksistä työssäkäyvien työkykyyn ja alueellisiin muihin hyvinvointi-indikaattoreihin. Sosiaalinen hyvinvointi onkin ollut heikosti tunnettu voimavara, mutta sen puuttumisen vaikutuksista on enemmän tietoa.

Hankkeen tavoitteena on ollut selvittää millä tiedoilla, toimintamalleilla ja rakenteilla sosiaalista hyvinvointia edistetään kunnissa ja alueilla. Hankkeen tuloksia voidaan hyödyntää päätöksenteon tukena sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ja seuraamiseen eri väestöryhmissä.

Hankkeessa tehty systemaattinen kirjallisuuskatsaus näytti, että sosiaalinen hyvinvointi on määriteltä kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa monin tavoin, yleisimmin yksilön suhtautumisella ympäröivään yhteiskunnan toimintaan ja omaan rooliinsa yhteiskunnassa.

Hankkeen alueellisen data-analyysin mukaan näyttäisi siltä, ettei sosiaalinen hyvinvointi selity alueellisesti materiaallisen tai koetun hyvinvoinnin tai koetun terveydentilan kautta. Sosiaalista hyvinvointia on paljon alueilla, joissa materiaalista hyvinvointia on vähemmän.

Hyvinvointikertomusten dokumenttianalyysissä havaittiin, että terveyteen liittyvät asiat ovat hyvinvointikertomuksissa usein ensisijaisia koettuun hyvinvointiin ja sosiaaliseen hyvinvointiin verrattuna. Kunnilta ja maakunnilta puuttuu laadukkaita ja ajantasaisia sosiaalisen hyvinvoinnin indikaattoreita. Tämä heijastui myös sosiaaliseen raportointiin, jonka pilotoinnissa havaittiin, että sosiaalityössä havaittavia ilmiöitä ei kerätä eikä sosiaalityössä tehdä juuri edelleenkaan sosiaalihuoltolain mukaista rakenteellista työtä.

Sosiaalityössä havaitaan sosiaalisen hyvinvointiin liittyviä ilmiöitä, mutta niitä ei hyödynnetä johtamisessa.

Tarve kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnin näkökulmalle

Sosiaalisen hyvinvoinnin edistäminen vaatisi yhteneväistä ymmärrystä sen syistä ja seurauksista. Maakunta- ja sote -uudistuksen muutosjohtajien ja muutoskoordinaattoreiden sekä kuntien HYTE-koordinaattorien haastattelujen perusteella sosiaalisen hyvinvoinnin ja ihmisen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin näkökulma vie tarkastelua pois pelkästä terveydenhuollosta ja sosiaalipalveluista muihin palveluihin, joita kunta voi tarjota. Kaikissa kunnissa pitäisi olla riittävästi resursseja hyvinvoinnin ja terveyden (HYTE) edistämiseen, selkeät rakenteet ja hyvinvointisuunnitelmien indikaattorit sidottuja kuntastrategiaan ja vuosittaisiin toimintasuunnitelmiin ja talousarvioihin. Käytännön keinoja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen voivat olla koko maakunnan laajuinen HYTE-työskentely, aiempaa suunnitelmallisempi yhteistyö järjestöjen kanssa sekä sosiaalinen raportointi.

Mitä sosiaalinen hyvinvointi on?

Sosiaalinen hyvinvointi ei selity alueellisesti materiaalsen hyvinvoinnin tai koetun terveydentilan kautta: Sosiaalista hyvinvointia voi olla paljon alueilla, joissa materiaalista hyvinvointia on vähemmän.

Sowellus-hankkeessa lähdettiin tarkastelemaan systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kautta, miten tieteellisissä artikkeleissa on tutkittu sosiaalista hyvinvointia sekä mihin asioihin sosiaalinen hyvinvointi on yhteydessä. Artikkelikatsauksesta käy ilmi, että sosiaalinen hyvinvointi on määritelty tutkimuksissa todella monenlaisilla tavoilla, yleisimmin yksilön suhtautumisella (odotuksilla, asenteella) ympäröivän yhteiskunnan toimintaan ja omaan rooliinsa yhteiskunnassa. Tutkimuksissa muun muassa vakituinen työsuhte ja vakaat tulot, lämpimät ja aktiiviset suhteet läheisiin, yhteisöllisyyden tunne ja vapaaehtoistoiminta lisäävät sosiaalista hyvinvointia. Hyvällä sosiaalisella hyvinvoinnilla on taas todettu yhteyksiä hyvän elämänlaadun kokemukseen ja hyvään mielenterveyteen.

Turun alueen Finsote-datan analyysissä havaittiin lisäksi, ettei sosiaalinen hyvinvointi selity alueellisesti materiaalsen tai koetun hyvinvoinnin tai koetun terveydentilan kautta: Sosiaalista hyvinvointia on paljon alueilla, joissa materiaalista hyvinvointia on vähemmän. Vastaavasti yksinäisyyden tunnetta koetaan myös hyvätuloisilla alueilla. Koettu terveydentila, materiaallinen hyvinvointi, sosiaalinen hyvinvointi ja elintavat eivät jakaudu ylipäätään alueittain siten, miten alueiden sosioekonomisesta jakaumasta voisi päätellä.

Sosiaalinen hyvinvointi on kirjallisuus- ja data-analyysien perusteella moniulotteinen ja monella tapaa yksilön hyvinvointiin liittyvä tekijä. Siihen vaikuttavat voimakkaasti ihmisen sosiaaliset suhteet, yhteisöllisyyden ja osallisuuden tunteet sekä ylipäätään kokemukset ja käsityk-

set ympäröivästä yhteiskunnasta. Sosiaalinen hyvinvointi on tärkeää paitsi haavoittuvien ihmisryhmien (esim. syrjäytymisvaarassa olevat), myös työssä käyvien hyvinvoinnille. Hankkeessa tehty tilastollinen analyysi osoitti, että kunta-alan työntekijöiden kokemukset oman työyhteisön sosiaalisesta pääomasta ovat yhteydessä parempaan koettuun työkykyyn.

Edellisen hallituskauden sote- ja maakuntauudistuksen muutosjohtajien mukaan sosiaalinen hyvinvointi on tärkeä osa ihmisten kokonaisvaltaista hyvinvointia. Maakuntamallissa pystyttiin muutosjohtajien mielestä tarttumaan ihmisten kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin poikkihallinnollisella ja monialaisella yhteistyöllä. Sote- ja maakuntauudistuksessa tulee heidän mielestään jatkossakin suunnitella palvelutuotanto ihmisten hyvinvoinnin näkökulmasta, hallintorajat ylitäten. Myös alueiden erilaisuus pitää huomioida, eikä luoda yhtä mallia kaikille maakunnille.

Hyvinvointikertomukset sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisen työkaluina

Kunnilta ja alueilta puuttuu laadukkaita ja ajantasaisia sosiaalisen hyvinvoinnin indikaattoreita. Olemassa olevaa tietoakaan ei hyödynnetä riittävästi tiedolla johtamisessa.

Hyvinvointikertomusten dokumenttianalyysissa havaittiin, että terveyteen liittyvät asiat ovat hyvinvointikertomuksissa usein ensisijaisia koettuun hyvinvointiin ja sosiaaliseen hyvinvointiin verrattuna, mikä edustaa perinteistä ajattelua hyvinvoinnista. Kuntien hyvinvointikertomuksissa pääpaino on lapsissa ja nuorissa, maakunnissa mukana ovat lasten ja nuorten lisäksi ikäihmiset. Lapin ja Pohjois-Karjalan kuntien kertomuksissa näkyy tosin selvemmin väestörakenteeseen liittyvät paineet sekä elinvoiman kytkeminen osaksi hyvinvointityötä. Merkilläpantavaa on, että työikäisten hyvinvointia seurataan kertomuksissa melko vähän. Lapissa työikäisten hyvinvointi huomioitiin paremmin kuin muilla alueilla, vaikka indikaattoritietoa ei juurikaan ollut käytettävissä. Tilannetta oli kuitenkin paikattu kokemustiedolla tai erilaisilla hyvinvointikyselyillä.

Kuntien HYTE-koordinaattorien haastatteluiden perusteella kunnissa edistetään entistä paremmin sosiaalista hyvinvointia, vaikka se ei hyvinvointikertomuksissa vielä näy. Kuntalaisten osallisuutta omaan elämään ja kunnan palveluihin sekä yhteisöllisyyttä pyritään edistämään kunnan käytössä olevin keinoin. Kunnan keinot tuntuvat tosin rajautuvan erityisesti haastaviin kohderyhmiin, mm. syrjäytymisen ehkäiseminen on keskeistä monessa kunnassa. Indikaattoritietoa sosiaalisen hyvinvoinnin mittaamiseksi on melko vähän, ja vielä vähemmän tietoa on työikäisen väestön hyvinvoinnista. Siitä huolimatta kunnassa tehdään hyvinvointityötä poikkihallinnollisesti, ja hyvinvoinnin edistäminen on jo osa kunnan rakenteita. Kunnissa on myös kehitetty paljon hyviä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisen käytäntöjä, kuten voidaan havaita Kunteko-hankkeen tekojen torille kerätyistä kehittämisteoista.

Kunnilta ja maakunnilta puuttuu laadukkaita ja ajantasaisia sosiaalisen hyvinvoinnin indikaattoreita. Joissain kunnissa on pystytty tuomaan hyvinvointikertomuksiin ja HYTE-työskentelyyn kokemus- tai kyselytietoa sosiaalisesta hyvinvoinnista, mutta tarve sosiaalisen hyvinvoinnin tutkimukselle ja niistä johdetuille indikaattoreille sekä nykyisten indikaattorien hyödyntämiselle sosiaalisen hyvinvoinnin seuraamiseksi on suuri. Tiedon saatavuuteen ja käytettävyyteen tulisi näin ollen panostaa. Tiedon keräämisen automatisointi ja avoimien tietorajapintojen mahdollistaminen tukisivat tietojen saatavuutta ja käytettävyyttä. Sote-uudistuksessa on myös mahdollistettava tiedon kokoaminen ja avoin liikkuminen kuntien ja sote-maakuntien välillä.

Rakenteellinen sosiaalityö sosiaalisen hyvinvoinnin edistämässä

Sosiaalisen raportoinnin työkalun pilotissa huomattiin, että rakenteellinen sosiaalityö on edelleen erittäin heikosti tunnettu lainmukainen sosiaalityön tehtävä. Rakenteellisen sosiaalityön (SHL 7§) momentin yksi tehtävä on tehokasta toteuttaa sosiaalisen raportoinnin työkalun avulla. Myös momentit kaksi ja kolme voidaan toteuttaa kehittämällä työkalun tuottamaa informaatiota hyödyntävä tiedolla johtamisen malli. Työkalun käyttöönotto vaatii vielä kouluttamista ja rakenteellisia uudistuksia maakunnalliseen hallintoon.

Yhteenveto toimenpide-ehdotuksista

- 1. Sosiaalisen hyvinvoinnin tutkimuksella tuetaan kestävä kehitystä ja kuntajohdantamista**

Sosiaalisen hyvinvoinnin osatekijöistä tarvitaan lisää tutkittua tietoa. Esimerkiksi sosiaalisen hyvinvoinnin kytköksistä työhön, talouteen tai terveyteen olisi yhteiskunnallisen kestävyysnäkökulmasta tärkeää saada lisää tietoa. Tämä tukisi myös sosiaalisen hyvinvoinnin huomioimista osana kuntien ja maakuntien johtamista ja auttaisi mahdollisesti ratkaisemaan myös kestävä kehityksen haasteita Suomessa.
- 2. Tietopohjaan on kiinnitettävä jatkossa erityistä huomiota myös sosiaalisen hyvinvoinnin näkökulmasta**

Kunnat tarvitsevat lisää sosiaalisen hyvinvoinnin indikaattoreita sekä lisää osaamista sosiaalisen hyvinvoinnin tietopohjan kasvattamiseen. Sote-uudistuksen myötä tiedon keräämistä ja julkaisemista on automatisoitava ja avoimia tietorajapintojen kehitettävä kuntien ja sote-maakuntien välillä.
- 3. Työikäisestä väestöstä saatava tieto sosiaalisesta hyvinvoinnista kaikkien kuntien käyttöön**

Kuntien hyvinvointikertomuksissa seurataan hyvin vähän työikäisen väestön hyvinvointia. Kuntien ja kuntatoimijoiden indikaattoreihin liittyvän osaamisen lisääminen tukisi tätä tavoitetta. Alueellisesti ja paikallisesti työterveyshuoltoihin kertyvää tietoa työssä käyvän väestön hyvinvoinnista tulisi hyödyntää paremmin.
- 4. Kunnat tarvitsevat lisää yhteistyötä ja keinoja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi**

HYTE-työskentely ja siihen liittyvät rakenteet ovat kehittyneet kunnissa viime vuosina. Tehokkaimmaksi HYTE-työskentely on koettu niissä kunnissa, joissa ylin johto koordinoi työskentelyä. Erityistä huomiota tulee kuitenkin kiinnittää siihen, että sosiaalista hyvinvointia edistetään hallintorajat ylittäen. Kuntien sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisen keinot painottuvat osallisuuden lisäämiseen, erityisesti työikäisessä väestössä. Kunnat tarvitsevat monipuolisempia keinoja sosiaalisen hyvinvoinnin lisäämiseksi. Hyväksi keinoksi on havaittu monipuolinen yhteistyö kolmannen sektorin kanssa.
- 5. Sosiaalisen raportoinnin työkalun laajamittainen käyttöönotto parantaisi huomattavasti sosiaalisen hyvinvoinnin hyödyntämistä tiedolla johtamisessa**

Työkalu tuottaa tietoa sosiaalityöntekijöiden kokemuksista heikoimmassa asemassa olevien osalta. Nykyisellään informaatio jää kahvipöytäkeskusteluihin, eikä sitä tuoda osaksi hallinnollista päätöksenteon prosessia. Sosiaalialan osaamiskeskukset voisi valjastaa vahvemmin osaksi maakunnallista sosiaalisen hyvinvoinnin tiedolla johtamista - työkalu ja mallin kehittäminen olisi luonnollinen osa kehittämistoimintaa.

6. **Alueiden erilaisuus on huomioitava sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisessä ja seurannassa**

Sosiaalisen hyvinvoinnin tarpeet ja edellytykset eroavat selvästi alueittain. Myös johtamisen näkökulmasta on olennaista seurata oman alueen keskeisimpiä indikaattoreita. Erikokoisille kunnille ja eri alueille vertailtavuus on tärkeää, mutta niille on myös mahdollistettava hyvinvointikertomuksen käyttö oman alueen kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Myös sote-uudistuksen rakenteissa on huomioitava alueiden erilaisuus - sekä valtakunnallisesti että sote-maakuntien sisällä - eikä yhtä ja samaa rakennetta kannata pakottaa kaikille alueille.

Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Sowellus-hankkeessa toteutettiin useita työpaketteja ja hyödynnettiin monenlaisia aineistoja. Hankkeen systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa käytettiin aineistona tieteellisten tutkimustietokantojen sosiaalista hyvinvointia ja sosiaalista terveyttä käsitteleviä artikkeleita.

Hyvinvointikertomusten dokumenttianalyyssissa analysoitiin kolmen eri alueentuottamia hyvinvointikertomuksia. Hyvinvointikertomusten tuottamaa tietoa rikastettiin haastattelemalla 10 kunnan HYTE-koordinaattoria.

Kuntien hyviä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiskäytäntöjä etsittiin Kunteko-hankkeen tekojen tori -sivustolta, ja Turun alueellista sosiaalisen hyvinvoinnin jakautumista tutkittiin Turun Finsote 2018 -tulostatalla. Sosiaalisen hyvinvoinnin näkymistä edellisen hallituksen sote- ja maakuntauudistuksen valmistelussa selvitettiin haastattelemalla 14 uudistuksen maakunnallista muutosjohtajaa. Lisäksi hankkeessa tutkittiin Työterveyslaitoksen kuntasektorin tutkimusdatalla, mikä yhteys työyhteisön sosiaalisella pääomalla on työntekijöiden työkykyyn.

Hankkeessa pilotoitiin myös sosiaalisen raportoinnin työkalua ja maakunnallista rakenteellisen sosiaalityön tiedolla johtamista.

Lisätietoja:

Erityisasiantuntija Suvi Vesa työskentelee Työterveyslaitoksella. Hän on koulutukseltaan valtiotieteiden maisteri. Viimevuodet hän on työskennellyt pääosin kunta-alan työntekijöiden työhyvinvoinnin tutkimisen ja kehittämisen parissa. Työnkuvaan on kuulunut mm. Kunta10-tutkimuksen yhdyshenkilönä toimiminen. Yhteystiedot: Työterveyslaitos, Turun aluetoimipiste, Lemminkäisenkatu 14-18 B, 20520 Turku. Sähköposti suvi.vesa@ttl.fi, puhelin: 043 824 8942. Lisätietoja: <https://www.ttl.fi/sv/henkilot/suvi-vesa/>

Asiantuntija Ville Nieminen työskentelee Kuntaliitossa Kuntakehitys, demokratia ja johtaminen -yksikössä. Hän on koulutukseltaan hallintotieteiden maisteri. Viimevuodet hän on toiminut hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtamisen asiantuntijana. Työn kuvaan on kuulunut kunnissa toteutettavan hyvinvointityön ja sen johtamisen kartoitus, kehittäminen ja tukeminen. Yhteystiedot: Suomen Kuntaliitto, Toinen linja 14, 00530, HELSINKI Sähköposti: ville.nieminen@kuntaliitto.fi, puhelin: +358 505646622, Twitter: @ViVaNieminen Lisätietoja: <https://www.kuntaliitto.fi/yhteystiedot/ville-nieminen>

Suunnittelija Ville Santalahti on Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen yleisosaaja. Koulutukseltaan sosiologi ja viimeistelyä vaille sosiaalityöntekijä. Työura ja kiinnostuksen kohteet ovat kulkeneet aluekehittämisestä yhteisö- ja vastaanottokeskussosiaalityön kautta sote-palveluiden kehittämiseen kunnalla ja maakunnassa. Lempilapsi tällä hetkellä (oman lisäksi) sosiaalinen raportointi ja rakenteellisen sosiaalityön kehittäminen. Yhteystiedot 050 559 0701 / ville.santalahti@vasso.fi / vasso.fi/ota-yhteytta/ sekä LinkedIn ja Twitter @VilleSantalahti

Erityisasiantuntija Risto Nikunlaakso työskentelee Työterveyslaitoksella pääosin sote- ja kunta-alan työntekijöiden työhyvinvoinnin tutkimisen ja kehittämisen parissa. Työuraan on kuulunut erilaisia strategisen suunnittelun ja aluekehittämisen tehtäviä kunta-alalla. Hän on koulutukseltaan hallintotieteiden maisteri. Yhteystiedot: Työterveyslaitos, Helsingin toimipiste, Arinatie 3 A, 00370 Helsinki. Sähköposti risto.nikunlaakso@ttl.fi, puhelin: 040 742 7944.

Sowellus-hanke on toteutettu osana valtioneuvoston vuoden 2019 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa.

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja:

Johtaja Eveliina Pöyhönen
sosiaali- ja terveysministeriö, etunimi.sukunimi(at)stm.fi

Työterveyslaitos

KUNTA
LIITTO

VALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOIMINTA
www.tietokayttoon.fi.